

"Af Kragelunds Historie"
af Jørgen Thorsted

Højbjerg var omkring midten af forrige århundrede en ganske ubetydelig lokalitet, som iøvrigt ikke hed Højbjerg men Skidenpyt. Først ca. 1925 forsvandt denne lidet smigrende betegnelse fra Geodætisk Instituts kort. Stedet svarede ganske godt til sit navn. En nu rørlagt bæk (i 1656 nævnt som Schidepötbeck løb fra Lyseng ned gennem Højbjergs centrum og videre gennem skoven, hvor den drev tre vandmøller: to stampemøller og en feldberedermølle. Thorsmølle ved Varna er resterne af den ene af disse møller. Bækken forvandlede dalsænkningen i Højbjerg til en sumpet mose- og engstrækning, og henover dette morads førte Hads Herreds landevej. Den henlå oftest i et søle, der ikke blev bedre af, at hullerne i vejen blev repareret med tilfældigt fyld. Disse uafsladelige påfyldninger bevirkede efterhånden, at vejbanen kom til at ligge meget højt i forhold til de småhuse, der lå langs den. Beboerne i Skidenpyt ernærede sig enten som husmænd, der tog til torvs med deres produkter, som landarbejdere på gårdene i Holme, på Saralyst eller Moesgård, eller som teglværksarbejdere om sommeren og skovarbejdere om vinteren.

I dette miljø opstod lystgården 'Kragelund' i 1851. Jorden blev sammenkøbt af forskellige lodder af teglværksejer Hans Peter Heide i samarbejde med overretssagfører Fr. Bayer, Århus. Ifølge J.C.B. la Cour: Danske Gaarde (1906) var gården på 60 1/2 td. land, deraf ager 44, eng 2, mose 1/2, skov 1, lergrave og veje 6, have og gårdsplads 7 td. land. H.P. Heide var en kendt mand i samtiden. Han var født i Iller i Broager sogn som søn af en teglværksejer. Han blev uddannet ved landbruget og virkede nogle år som forvalter, samtidig med at han bestyrede et større brændevins-

brænderi og ølbryggeri. Han anlagde senere et teglværk ved Frederikshavn, hvor han traf en datter af en tidligere apoteker ved Fredrikshavn, Sophie Dorthea Antoinette Hygom, med hvem han giftede sig i december 1841. Han var fra 1840 forpagter af teglværket Bygholm ved Horsens, hvor han boede til 1876. Han blev foregangsmand indenfor landboforeningerne og var i 1864-65 medlem af Folketinget. Når Heide fattede interesse for stedet i Skidenpyt, var det næppe så meget landbrugets skyld, men snarere fordi der lå et teglværk på arelaet. Der fandtes i kommunen 5 teglværker eller teglbrænderier, som nok var mere håndværk end industri. Foruden de endnu eksisterende: Emiliedal, Slet og Kragelund var der to små teglværker, som nu er nedlagt: et i Skåde Bakker omtrent hvor Hans Jansens Hjem nu ligger og et vest for Kragelund ved Lysenggaarden.

Det teglværk, som Heide købte, kendes kun fra en annonce i Aarhus Stiftstidende, den 14. marts 1853:

Et Parti Bliser og store Skofremstillelsen staaer
tilfals paa Kragelund (forhen Schous Teglværk)
paa Staaende Mark. S. Hygom.

Teglværket blev efter Heides og Bayers overtagelse bestyret af Henry Herman Hygom, som formentlig var en slægtning til Heides kone. Hans bestyretid blev kort, idet han døde allerede 1854, 34 år gammel 'efter 12 dages smertefuldt Sygeleie af et ulykkeligt Fald' (Aarhus Stiftstidende 26.4. og 28.4. 1854). Hans efterfølger er ukendt. H.P. Heide kan aldrig til at bo på det Kragelund, hvis bygninger han lod opføre. Det gjorde derimod hans søn, Rolf Vilhelm Heide (f. 1862), som overtog gård og teglværk i året 1890. Han var forinden blevet gift med Eilla Brodersen, der var af velstående familie fra Flensborg. For at danne en passende ramme om det nye herskab, blev hovedbygningen udvidet med den store 2-etagers tværfløj og fik derved omtrent det udseende, Hotel Kragelund har i dag.

Kragelund efter ombygningen ca. 1890. Til højre den tilbyggede tværfløj. Fotografert omkr. 1910.

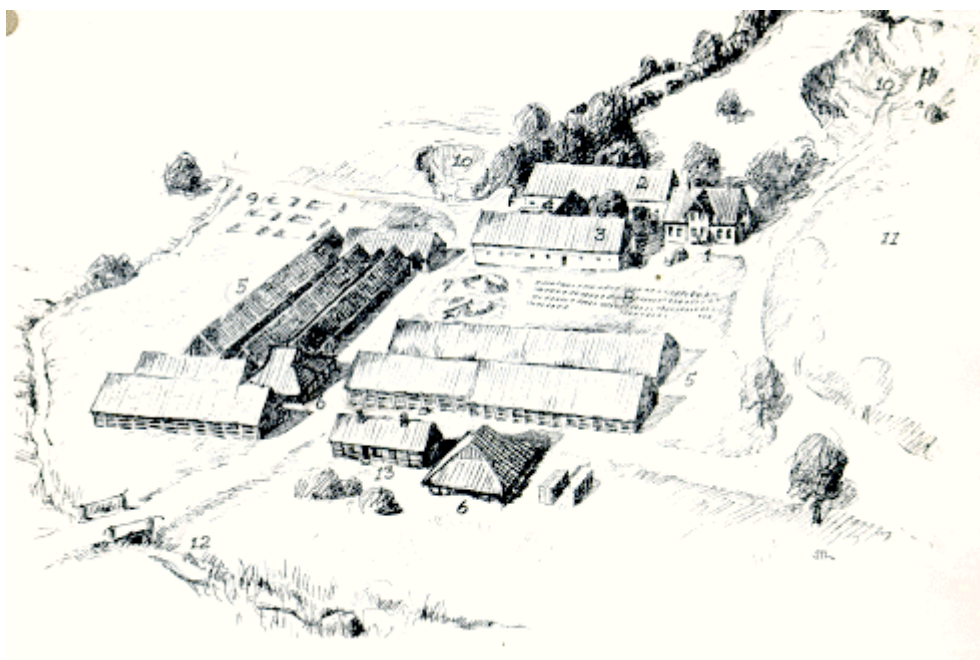
Der findes ingen billeder af Kragelund før århundredeskiftet. Imidlertid er det muligt ved hjælp af Geodætisk Instituts målebordsblade fra 1875 og på grundlag af samtaler med folk, som i deres barndom i firserne og halvfemserne har færdes der, i store træk at rekonstruere gårdens udseende, således som det er forsøgt på omstående plan. Skønt Kragelund ikke var nogen herregård (i 1906 var besætningen 22 køer og 4 heste, folkeholdet 1 fodermester, 1 dreng og i roer og høst 2 mand ekstra) anlagdes gårdens køkkenhave så stort, at den i righoldighed kunne måle sig med de bedste herregårdshaver. Den blev passet af koner fra nabolaget. Teglværket lå i umiddelbar nærhed af hovedbygningen, bag hvilken de ældste lergrave endnu ses i parken. Senere måtte leret hentes der, hvor Kragelund lå ved Oddervej. Ad et spor førtes leret til tre æltegrave eller sumpmøller, hver trukket af en hest i en hestegang. Derefter formedes leret til håndstrøgne sten, der blev lagt til tørre i fri luft på læggepladsen. Herfra førtes de siden til tørreladerne og til brænding i en af de to højovne. Foruden mursten produceredes tagsten og fliser, som var kendt over det meste af landet. Hvor tennisbanerne nu er, ses mod syd rester af lave jordvolde, der i sin tid omgav slemmegrave til leret.

Kragelund Teglværk var omkring 1875 det største af teglværkerne i kommunen, men op mod århundredeskiftet vandt Slet og Emiliedal stærkt ind på det, og da sidstnævnte i ca. 1896 fik ringovn og dampkraft kunne de gammeldags metoder på Kragelund ikke længere klare sig i konkurrencen. Man besluttede at modernisere og samtidig flytte teglværket ud hvor leret var, det vil sige op til Hads Herreds landevej nær Skåde. Her lå det fra 1899 indtil nedrivningen i 1967. Teglværket med tilhørende jord solgtes fra gården i 1909 til A/S Kragelund Teglværk, som samme år fik næringsbrev som teglbrænder udstedt af magistraten i Aarhus Kjøbstad. Samme år opløstes Heides ægteskab. Fru Heide vendte tilbage til Flensborg og Heide drog til Amerika efter at der var afholdt auktion over indboet. Overretssagfører Bayer beholdt gården, som fra 1906 havde været forpagtet til Mads Caspersen. Forpagterbolig belv det tidligere teglværksmesterhus, som endnu ligger i hjørnet af stadionarealet ved Kragelundsalle.

1915 solgte Bayer gården til kammerjunker cand. polyt. F. Castenschiold-Bentsen, som havde beboet hovedbygningen et par år forinden. Hans ejertid blev kort, idet han afhændede ejendommen i september 1916, da han blev kaldt til Rusland som medlem af en krigsfangekommission.

Gården overtoges da af P. Chr. Dybbroe, som tidligere havde været forpagter på Ruggaard. Han havde indtil overtagelsen boet i en villa ved den senere Miltonsvej, hvor siden maleren Milton Jensen boede. Da Kragelund blev til salg, besluttede han sig til at købe den for at få mere plads. Gården var relativt billig og den kunne under den første verdenskrig udmærket forrente sig. Man beboede hele huset. Køkkenet var det samme som i dag bruges som hotelkøkken. Gårdens besætning var nu på

3 heste, 7-8 køer og lidt svin. Som medhjælp havde man 2 mand og 2 piger plus et par af omegnens koner til haven, som stadig var særdeles velforsynet. Efter at teglværket var revet ned blev jorden inddraget til park. De sumpede lavninger mod syd og mod øst var fyldt op med murbrokker i indtil halvanden meters højde, det gælder således den nederste del af plænen og stadion på den anden side af vejen, som før var en sur eng med stargræsser. I Dybbroes tid blev der plantet en del træer, blandt andet 50 frugttræer. Plænerne var kantede af 7-8 meter høje graner af forskellig art. De forsvandt senere, da de blev for store.

Kragelund Teglværk omkring 1875-85. - Rekonstrueret delvis på grund af Geodæisk Instituts kort fra 1875.

1. Hovedbygning 2. Lade 3. Stald 4. Svinestald 5. Tørrelader 6. Højovne 7. Æltegrave eller sumpmøller. 8. Læggeplads til tørring af sten 9. Slemmegrave 10. Lergrave 11. Køkkenhave 12. Bækken 13. Mesterhuset.

Kragelund i Rolf Wilhelm Heides tid. Omkr. århundredskiftet. Facade mod øst.

Kragelund i Rolf Wilhelm Heides tid. Omkr. århundredskiftet. Facade mod vest.

Oddervej omkring 1910. I forgrunden Kragelundsallé's udmunding. Ved stakittet løber Rosenvangallé. (efter foto i Århus kommunes Bibliotekers lokalhist.saml.)

Man levede ret herskabeligt med mange gæster til trods for at forbindelserne til Århus var meget dårlige. Rutebilen 'Kystruten' var begyndt, men den gik meget upræcist, så man kunne komme til at vente flere timer på den. Vejen gennem Skidenpyt var blevet brolagt omkr. 1912 for at kunne tage den stadig stigende trafik af teglværksvogne. Det gjaldt imidlertid ikke den del af vejen, der hørte ind under Århus Kommune. Her måtte man søge tilflugt i skoven for at undgå oversprøjtning, når "et automobil" skulle passere.

Det næste ejerskifte skete i april 1924, da Kragelund erhvervedes af direktør Georg Tychsen, Århus Oliefabrik. Han kom fra Harburg ved Hamburg, hvor oliefabrikken havde en stor filial. Han havde skabt en villaby for fabrikkens arbejdere i Hamburg, og han begyndte at realisere samme idé ved Kragelund, idet han udstykkede grunden, der ligger i kvarteret omkring M.C. Holsts vej, og solgte dem til oliefabrikens arbejdere.

Denne plan blev videreført af ejendommens næste ejer, dr. M. C. Holst, der ligeledes var direktør for Århus Oliefabrik. Han overdrog i 1931 bygningerne og parken til 'Andelsselskabet Kragelund' ved R. Nygaard som formand. Selskabet var stiftet samme år med det formål at omskabe Kragelund til et mødested for sognets beboere, en plan som direktør Holst stillede sig meget imødekommende overfor, idet det lå ham meget på sinde at bevare gården med dens 10 tdr. land og park for de kommende slægter.

Efter nogen ombygning åbnedes restauranten for publikum i 1932 med cand. jur. Halfdan Borring som forpagter. Omkring 1937 blev staldlængen ombygget til værelsesfløj, Annex I. virksomheden blomstrede de sidste år før krigen. Det blev moderne at vandre fra Århus til Kragelund og drikke kaffe, ja, så godt gik det, at direktør Borring sidst i trediverne havde planer om at udvide sin virksomhed med et engelsk badehotel ved Silistria.

Under besættelsen var der i alle krigsårene og en tid derefter indrettet feltlazaret på Kragelund. De skiftende bestyrelser og restauratører måtte ofte slås med økonomiske problemer for at holde Kragelund på fode. Som årene gik blev det klart, at der måtte ofres store beløb, hvis det skulle vedblive at være et rart sted at komme. I september 1953 overtog Holme-Tranbjerg kommune hotellet mod at indgå på, at det altid skulle bevares som samlingssted for kommunens beboere. Initiativet hertil skyldes i væsentlig grad tømrermester Peter Hedegaard, der var medlem af andels-selskabet og det daværende parkudvalg og kasse- og regnskabsudvalg, hvis medlemmer, daværende sognerådsformand Peter Jensen og sognerådsmedlemmerne Aage Jedich, Ove Jensen og Aage Jensen, alle gik ind for denne sag, der for mange i samtiden forekom lidt utraditionel. Efter en omfattende istandsættelse genåbnedes restaurant og hotel i foråret 1954 med restauratør Chr. Skjøth som forpagter.

Få år efter denne istandsættelse blev også den vestlige fløj ombygget til værelser, det såkaldte Annex II, således at hotellet nu råder over 36 velmonterede værelser. Hotellets beliggenhed i den smukke park og dets gode parkeringsmuligheder er med til at gøre det attraktivt både som hotel, restaurant og mødested.

Biblioteksudvalget ønsker at bringe en tak til de mange, der har bidraget med oplysninger til dette hæfte. Særlig værdifuld hjælp er modtaget fra nu afdøde sognerådsformand Aage Jedich, frøken Anna Caspersen, Højbjerg, direktør C.M. Dybbroe, Århus, murermester Magnus Nielsen, Højbjerg, direktør Erik Nymark,

Århus, nu afdøde pensionist Jens Olesen, Holme, pensionist Marius Rasmussen og forhenværende sognerådsformand, måleraflæser O.P. Rasmussen, Højbjerg.

Udgivet af biblioteksudvalget i Holme-Tranbjerg kommune: R. Hunderup-Jensen, Karen H. Kidde (formand) og Aksel Rasmussen. Tekst og tilrettelæggelse: Jørgen Thorsted. Billedmateriale efter fotografier i Holme-Tranbjerg Kommune Biblioteks lokalhistoriske samling. Papir: Krideret kunsttryk fra C.C. Winthers Efterfølger. Klicheer og tryk: Ravensbjerg Tryk.